

och eggande kraft. Hemligheten, partivänner, med våra framgångar ligger hos kvinnan och mannen i ledet, de för vilka demokrati och socialism är riktpunkt för och värmande kraft i deras liv. De utgör också garanterna för att vår rörelse icke ska stelna i det våra motståndare kallar ombudsmannavälde och byråkrati. Men det förpliktigar oss att aldrig släppa ur sikte det socialistiska målet, klassamhällets ersättande med vad redan Hjalmar Branting kallade jämlikhetssamhället.

Jag tycker nog att denna kongress har haft siktet rätt inställt i detta avseende. Det gäller inte minst ställningstagandena till skattepolitiken, arbetsmarknadspolitiken, bostadspolitiken, social- och familjepolitiken samt — jag vill tillägga det för jag har fattat det så, och jag är mycket intresserad av det — även biståndspolitiken. Internationellt har partiet varit något av en spjutspets för en världsomfattande solidaritet som står i överensstämmelse med vår socialistiska idé.

Nu får jag akta på mig själv så att jag håller vad jag lovade inledningsvis, så därför kommer jag till slutet. När jag på de avgåendes vägnar tackar för det förtroende som ni under gångna år har visat oss går mina tankar tillbaka till min allra första kongress. Ni får förlåta mig om jag nu blir litet patetisk. Det var 1928. Ungdomsförbundets avgående ordförande Rickard Lindström höll sitt avslutningstal. Själv satt jag som ungt ombud nere i salen. Jag glömmer det aldrig. Han citerade en fransk revolutionsgeneral och sade: "Det gamla gardet kan dö, men det kan aldrig ge sig!" Jag säger för vår del att om ni håller vad ni lovat vid denna kongress så försäkras vi att det gamla gardet aldrig ska ge sig. Vi önskar er all lycka och framgång i den fortsatta striden!

DAGORDNINGENS PUNKT 60

Avslutning

Olof Palme, partistyrelsen: Vi står faktiskt vid avslutningen av kongressen. I nio dagar har vi haft kongress. Vi har behandlat 1 186 motioner. Samtidigt har vi betat av närmare 3 500 sidor kongressstryck. Vi har arbetat i 76 timmar. Kongressombuden har gjort 376 inlägg och partistyrelsens föredragande 140. 100 yrkanden har direkt påverkat kongressens beslut.

Det har varit dagar fyllda av hårt arbete, av djupt engagemang, men också av glädje och kamratskap. Nu är det dags att först och främst säga tack.

Ett tack till presidiet för det utomordentliga sätt på vilket

det lett förhandlingarna. Jag tror ingen i presidiet misstycer om jag särskilt nämner virtuosen Lars Sandberg. Nu när jag har pryat på Posten, så förstår jag var Lasse har lärt sig att sortera yrkanden. Jag tror att detta är mycket viktigt, och jag tror att kongressen har tyckt om sitt presidium.

Ett tack till alla funktionärer som haft slitgöret under kongressen. Jag vill säga det som är sant. Partiexpeditionens folk har före och under kongressen gjort en helt fenomenal insats.

Ett tack till stenograferna. Tänk på följande: Signhild Elfner har varit på varje partikongress sedan 1940. Arnold Eriksson på varje partikongress sedan 1948. Och de blir bara skickligare och skickligare. Och orden de skriver fler och fler.

På våra kongresser är sång och musik, lyrik och teater nu självklara inslag. Ett tack till de kulturarbetare, som medverkar till att kongressen fått en inramning som manat till glädje och eftertanke. Vi tackar KSF och folkparkerna och tack alla sjungande SSU-are! Inte bara för era insatser på kongressen utan också för att ni bär arbetarrörelsens sångtradition vidare. Ni har lärt oss äldre att sjunga igen och nu har vi till och med fått ett klubbgäng i regeringen.

Ett tack till massmedia. Ni har haft det lika slitigt som vi andra. Det har jag kunnat följa och kan ge besked om att ni har gjort ett fint och juste yrkesjobb och talat om för människorna vad denna kongress har sysslat med.

I centrum står ombuden.

En del har ni väl gjort besvikna. Alldeles innan kongressen gick moderaterna ut i en stor kampanj, där socialdemokratin skildrades som ett hot mot demokratin. Den bilden har varit svår att återfinna på en kongress, vars huvudtema varit hur man ska fördjupa och stärka demokratin. De får stå ut med den besvikelsen.

Andra hoppades kunna ge bilden av en splittrad, oenig och svag socialdemokrati med unga och oerfarna ombud på kongressen. Och många kvinnor. Vad skulle väl de ställa till med?

Det må vara att många av er inte är vana att sitta på stolarna i Folkets Hus dygnet runt. Men ni representerar en väldig erfarenhet från det svenska samhällets skiftande verklighet. Därför har debatterna och de förnämliga inlägg som ni har gjort i så hög grad speglat ett levande politiskt arbete, nära förankrat till praktiska problem. Kritikerna har inte förstått att det är denna kollektiva erfarenhet och kunskap som är avgörande. Så må de vara beviskna.

Andra har talat om disciplin. Men vi som stått i talarstolen

har känt er kunniga vaksamhet. Ni har varit väl bekanta med kongressmaterialet. Därför att ni förberett er noggrant och i stor respekt för uppgiften. Men framför allt därför att allt detta behandlats i partiets olika led. Kongressen är en del i en långvarig demokratisk process, som mognar ut för fullt här i Folkets Hus. Det är folkrörelsens styrka.

Men kvinnorna då? Utan åthävor och utan någon kvotering har kvinnorna tagit sin självklara rätt att i jämställdhet forma partiets politik. Detta är viktigt och värdefullt. Efter den här kongressen blir partiet aldrig riktigt detsamma. Det blir bättre.

Här under kongresshallen finns en teaterscen. Där har man under veckan spelat pjäsen "Jösses flickor, befrielsen är nära". Genom hela föreställningen går frågorna: "Vill vi, kan vi, törs vi?" Och genom hela kongressen har svaret kommit här uppifrån i kongresshallen, från kvinnorna i arbetarrörelsen: "Vi vill, vi kan, vi törs."

Det har funnits en melodi under denna kongress, en röd tråd, ett ledmotiv, som jag skulle vilja skildra så här: Det finns en självkänsla hos arbetarrörelsen som inget har med övermod att skaffa, men som springer fram ur en ideologisk medvetenhet, en känsla av att ha en stor och viktig uppgift. Vi debatterar ivrigt, men det sker inom ramen för en gemensam grundåskådning. Därför har vi ganska lätt att bli överens, kunna resonera oss fram till vettiga lösningar. Den melodin ska vi vara aktsamma om. Ty den är vår främsta styrka.

Kanske är det också därför som vi så litet har talat om oppositionen. Det betyder ingen nedvärdering av de andra partiernas uppgifter i en demokrati som vår. Men om vi skulle göra som centern, vars riksstämma i somras var ett enda frontalangrepp mot arbetarrörelsen med jubel åt varje utfall mot socialdemokratien, men där man hade föga tid att diskutera sin egen politik. Då skulle vi åka hem med en känsla av tomhet. Vi har ju samlats för att diskutera våra idéer, vår politik, och vi upplever oss ha så ofantligt mycket att utträta.

Hur ska man då sammanfatta kongressens resultat?

Förra lördagen berättade en förtidspensionerad arbetare i TV om sina upplevelser av en lång tids arbete i ett valsverk. Det var en berättelse om arbetsglädje, men också om en undermålig arbetsmiljö med buller, hetta och damm. Och, berättade han, när någon gång en solstråle letade sig in till hans arbete och han gick igenom solstrålen var han tvungen att hålla andan. Ty solljuset avslöjade obarmhärtigt hur dammigt det var och hur den luft såg ut som han och hans kamrater fick

hålla till godo med. Tillbaka i skuggan kunde han åter börja andas. Ty då såg han inte eländet.

Det ger enkelt en förklaring till att kongressen med en sådan intensitet och en sådan hetta har diskuterat arbetslivets förnyelse. Därför går budskapet från denna kongress:

Arbetarrörelsen är fast besluten att röja upp i de dåliga arbetsmiljöerna, att skapa tryggare jobb, att ge löntagarna bestämmande på sina arbetsplatser.

Vi har skärskådat en bit av den svenska vardagen och funnit: Nu ska vi sätta in vår kraft för att göra den bättre.

Utänför Stockholm ligger en kommun som heter Ekerö. Där är moderaterna största partiet. I fjol ville de lägga ner en daghemsavdelning för småbarn. I stället föreslog de vårdnadsbidrag. Det avvisades den gången. Men de är fortfarande det största partiet.

Nu kom svaret från verkligheten. Jag läste i DN att Per och Ann-Kristin har en dotter på 4 år, som har plats på dagis. Hon har fått en lillebror som hunnit bli 16 månader och Ann-Kristin har ett jobb, men för pojken finns ingen daghemsplats. Kan de inte ordna barntillsynen måste Ann-Kristin sluta jobba.

De har provat alla vägar. I förtvivlan gick Ann-Kristin runt till de ansvariga politikerna för att be om råd. I tidningen läser jag att en moderat ledamot i sociala centralnämnden — han heter Sixten — gav svar. Han tyckte "att familjen borde ha varit medveten om att det råder brist på daghem i landet. Det skulle ni ha tagit med i beräkningen vid planeringen av det andra barnet". Har man hört på maken!

Partivänner! Vi vill inte ha ett samhälle där unga föräldrar ska behöva trampa iväg till moderata kommunstyrelseledamöter för att fråga om lov om de får sätta ett litet barn till världen. På affischerna inför "kosackvalet" talades det om sederernas förvildning och moralens förfall. Vad ska man skriva på affischerna inför nästa val? "Celibat på Ekerö?"

Därför har vi med en sådan intensitet och hetta diskuterat familjepolitiken, dragit upp riktlinjer för framtiden, satsat på 100 000 daghemsplatser och 50 000 platser på fritidshem de närmaste åren.

Människorna ska ha rätt till sina barn, de ska ha rätt till sina jobb. Barnen ska ha rätt till sina föräldrar. Vi ska gemensamt se till att barnen kan få omsorg och att familjerna ska få vara tillsammans.

Vi nås ständigt av rapporter, av bilder, av artiklar om arbetslösheten i världen. Det finns städer i Amerika, där 50 pro-

cent av de svarta ungdomarna går utan jobb. Vi hör om 15 miljoner arbetslösa i de västliga industriländerna.

Den internationella ekonomin har under flera år befunnit sig i djup kris. Hittills har vi kunnat klara oss hyggligt. Men i längden kan vi inte ha en ekonomisk utveckling som är helt motsatt den i andra länder som vi är starkt beroende av.

Självfallet har Gunnar Nilsson rätt när han varnar för att den internationella lågkonjunkturen även ska drabba oss. Den svenska konjunkturen mattas nu. Vårt underskott i utrikeshandeln ökar. I en lågkonjunktur köper man inte utomlands så mycket svenska varor. Underskottet täcker vi med utländska lån. De lånen måste vi betala tillbaka.

Nu nås vi av rapporter om en vändning till det bättre i den internationella konjunkturen. Men ingen kan med bestämdhet säga hur snabbt den kommer och hur stark den blir.

I den situationen kan inte vi garantera att inte också vi drabbas av påfrestningar och svårigheter. Och vi vet att vi måste föra en fast och stram ekonomisk politik för att inte dra på oss så stora skulder till utlandet att de blir ett hot mot den framtida sysselsättningen och den framtida reformpolitiken.

Men en sak kan vi garantera: Vi ska satsa all vår kraft på att värna sysselsättningen, rätten till arbete. Det är mitt självklara svar till Gunnar Nilsson.

Så kunde jag fortsätta med exempel ur vardagen som varit drivkraften för besluten på denna kongress. Hälso- och sjukvården, en politik för de handikappade, näringspolitiken, bostadspolitik, regionalpolitiken, trafikpolitiken, energipolitiken osv. Denna kongress har över huvud varit en helt otrolig syneförrättning i det svenska samhället, där vi ur medvetandet om bristerna format handlingslinjer mot framtiden.

Men detta arbete måste bindas samman av en gemensam åskådning, en samhällssyn.

När vi mötte de otillfredsställda förväntningarnas missnöje med en intensiv reformpolitik fick vi föra en hård kamp mot dem som hävdade att samhället inte kunde skapa någon välfärd, att de som arbetade i den gemensamma sektorn bara tärde på vår samlade inkomst.

Vi klarade den kampen. Därför vet också människorna i dag vad samhällets verksamhet betyder för välfärden. Därför formuleras de otillfredsställda förväntningarnas missnöje i dag ofta i konkreta krav just på en fortsatt utbyggnad av den gemensamma sektorn.

För många barnfamiljer ger en plats i daghem eller fritidshem den värdefullaste förbättringen av levnadsvillkoren.

För många pensionärer ger en upprustad lägenhet eller en plats på pensionärshotell, fler besök av hemsamariten, och en utbyggd färdtjänst den viktigaste förbättringen av kvaliteten i deras liv.

För många sjuka är mer personal för en bättre vård och för mer gemenskap och mänsklig kontakt det som de upplever som allra mest betydelsefullt.

Vi har under många år satsat hårt på byggnader och maskinell utrustning i stat och kommun. Nu finner vi hur vi på område efter område behöver mer människor. Då kan vi få mer av omtanke och mänsklighet, då kan vi få mer av omsorg om den enskilda människan. Det är detta som är kärnpunkten i diskussionen om den gemensamma sektorn.

Det finns konservativa krafter i vårt land som inte vill föra denna diskussion. För dem är den gemensamma sektorn endast byrådirektörer och regleringar. Dessa krafter är ett hot mot alla strävanden att i solidaritet förbättra livskvaliteten i vårt samhälle.

Självfallet ska vi bekämpa byråkratin, värna den gemensamma sektorn mot byråkratisk tungroddhet och fikonspråk. Men man kan inte skrämman människor som vill ha en daghemsp plats med byrådirektörer, ty de vet att det handlar om förskollärare och barnskötare.

Man kan inte skrämman de sjuka med regleringar, ty de vet att det är sjukvårdsbiträden, sjuksköterskor och läkare det handlar om.

Man kan inte skrämman människorna med det hårda byråkratiska samhället, ty de vet att om vi ska lyckas skapa ett mjukare, mänskligare samhälle, så är det en fråga om omsorg, omtanke, att ha tid med varandra.

Och de vet att om vi låter barnomsorg och sjukvård, åldersvård och skolor, kollektivtrafik och bostäder släpa efter eller om vi överlåter dessa områden till de fria marknadskrafterna, då får vi ett samhälle präglad av otrygghet och klasskillnader, av kommersialism och otillfredsställda behov. Så har det gått överallt där den vägen har prövats.

Det här är ytterst en fråga om att utveckla industrisamhället, att förbättra livskvaliteten. Och den strävan återfinns i vår vilja att skapa en ekonomisk demokrati.

Partikongressen har i stor enighet samlats kring ett nytt partiprogram som grund för denna fortsatta samhällsömdaning. Den fackliga och politiska arbetarrörelsen står enad bakom kraven på ekonomisk demokrati. Vi har lagt fast den idémässiga grundvalen. Vi har den samlade arbetarrörelsens styr-

ka bakom det fortsatta reformarbetet, som nu närmast innebär att vi ska avskaffa § 32 och ersätta den med en ny, progressiv arbetsrätt. Det finns på arbetsplatserna en stor fond av engagemang och av vilja att gripa sig an med den rad av praktiska problem som måste lösas. Det finns på arbetsplatserna en stor fond av ansvarskänsla inför framtiden som frigörs vid en demokratisering av arbetslivet.

Låt mig sammanfatta: Socialism kan inte skapas med dekret. Socialismen kräver människornas medverkan. Vi sätter de stora folkgrupperna i centrum för reformpolitiken. Vi tror att att vi i solidaritet kan förbättra vårt samhälle och öka den ekonomiska och sociala jämlikheten. Vi tror att varje människa vill och kan ta ett ansvar för samhällsutvecklingen. Därför vill vi bygga ut demokratin.

Den demokratiska socialismen bygger ytterst på en tilltro till människornas vilja och förmåga att skapa ett samhälle präglad av gemenskap och mänsklig värdighet.

Och nu ska vi hem och snart ska vi ut — till valkamp. Är den viktig? Låt mig ställa en enkel fråga. Hur mycket av allt detta som vi diskuterat och beslutat vid denna kongress tror ni en borgerlig regering skulle ha vilja och förmåga att förverkliga?

Hur mycket av ekonomisk demokrati förmår en regering med moderater förverkliga?

Hur mycket av industrisamhällets förnyelse förmår en regering med centern förverkliga?

Ni behöver bara ställa dessa frågor och ett ögonblick besinna svaren för att inse att valkampen redan har börjat.

Strax är kongressen slut.

Men vi ses igen, kamrater.

Vi ses igen i Folkets Hus, i studiecirkeln "... att möta framtiden", vid möten i arbetarkommunen och i facket.

Vi ses igen i futten på byggarbetsplatserna, under rasten kl 9.15. Någonstans mellan mackan och kortleken en stunds politik. Och byggnadsjobbarna är tuffa och kloka.

Vi ses igen efter en timma och 48 minuter — när Gunnar Sträng avslutat ett kort inledningsanförande på en distriktskongress.

Vi ses igen i valstugan — dessa den svenska sågverksindustrins kuttersmycken — vid bråten av valsedlar och broschyrer, med ivriga människor som frågar och ska få svar.

Vi ses igen — i portuppgången med packen av broschyrer. Du tar uppgång A och jag tar uppgång B. Framför Konsum, vid planteringen, på torget, i hörnet mot Storgatan, vid fa-

briksgrinden klockan sju en kulan morgon, i Stockholms city på tunnelbanestationen med glesa turer och 70-kort.

Vi ses på Götaplatsen med facklorna och fanorna och sången, när folket kommer från varven och verkstäderna.

Vi ses igen, kamrater, någonstans i skärningspunkten mellan drömmen och slitet, i människors möte till prövande samtal och gemenskap.

Vi ses igen, kamrater. Överallt ute bland människorna, där vi ska förankra kongressens beslut och där vi ska vinna valet 1976. Men tack för den här gången!

Sven Ekström, presidiet: Vi tackar Olof Palme.

Först ett meddelande från presidiet — vi lovar att det ska bli det sista under den här kongressen. Olof Palmes avslutningsanförande delas ut till ombuden efter kongressens avslutning, och pressen hämtar som vanligt anförandena i pressdisken.

Det tillkommer en representant från presidiet att innan klubban faller för kongressens avslutning ta till orda och för en gångs skull framföra några få ord, några ord till tack.

Först vill vi rikta det tacket till alla de 350 kongressombuden. Kongressen har haft en arbetsbelastning som aldrig till förne. Men engagemanget och intresset från deltagarnas sida har inte varit att ta miste på. Vi har återigen fått uppleva en kongress av aktivitet som utan tvivel kan tolkas som ett bevis på den vitalitet som präglar vår rörelse. Kongressombuden har, som partiordföranden nyss sade, varit väl förberedda, och de har sannerligen ägnat mycken tid åt att sätta sig in i det digra materialet innan kongressen började.

Men det är inte bara ombuden som varit förberedda. För partiet i alla organisationsled har förberedelserna och genomförandet — och nu kommer uppföljningen — blivit en sannerligen arbetskrävande uppgift. Med den omfattning som kongressarbetet fått var det alltså välbetänkt när kongressen för några dagar sedan uppdrog åt partistyrelsen att utifrån erfarenheterna från årets kongress göra en allmän översyn.

Presidiet tackar för ett utomordentligt gott samarbete och för den vänlighet som ombuden visat oss, även när vi vid några tillfällen befunnit oss i, ska vi säga, svåra situationer.

Vårt tack vill vi sannerligen rikta också till alla dem som arbetat bakom kulisserna. Det är kunniga organisatörer, och för flera av dem är inte det här den första kongressen.

Inte minst är vi från presidiet angelägna att tacka för de förnämliga arrangemang som kongressdeltagarna fått vara